

CARACTERUL NORMAT AL INOVAȚIILOR LEXICALE DE TIP ABREVIAT

ZINAIDA TĂRÎȚĂ*

O caracteristică esențială a limbii este continua ei schimbare, or, „limbile se schimbă fără încetare și nu pot funcționa decât schimbându-se” (Bally 1950: 18), schimbarea în limbă datorându-se în esență inovației. În universul contemporan, marcat de instantaneitatea comunicării, procesul de schimbare în limbă este un fenomen natural, cu determinări foarte complexe, căci evoluția limbii și însăși comunicarea umană trec prin necesitatea inovației fie la nivelul formei, fie la nivel semantic – fenomen explicat prin cauze de natură lingvistică și extralingvistică, care de cele mai multe ori interacționează. Pornind de la accepția coșeriană a inovației: „Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația” (Coșeriu 1997: 70), prin sintagma *inovații lexicale* în literatura de specialitate sunt desemnate „toate noutățile lexicale”: cuvinte noi, noile sensuri și noile variante de întrebuințare a cuvintelor.

Studiile consacrate examinării inovațiilor lexicale din perspectiva particularităților structural-semantice, paradigmatică, cognitive relevă diferite contradicții, privind limitele noțiunii *inovație lexicală* și criteriile de identificare a acesteia. Sub aspect structural, în mod tradițional, noțiunea e raportată doar la cuvinte, însă mulți cercetători, pe lângă cuvinte, includ în componența inovațiilor lexicale și frazeologisme. În plan genetic, noțiunea *inovație lexicală* evoluează, extinzându-se sau reducându-se în dependență de semnificația care i se atribuie, termenul folosindu-se cu referire la unități lexicale noi împrumutate sau formate în limba dată. Din punctul de vedere al planului expresiei și al conținutului, în opinia unor cercetători (O. Ahmanova, E. Rozen), nu se prezintă drept inovații lexicale unitățile limbii vechi după formă, dar care și-au modificat sensul (neologismele semantice).

Maria Teresa Cabré menționează o serie de parametri pentru delimitarea noțiunilor *neologism/inovație lexicală*:

- a) diacronia: un cuvânt este neologism dacă a apărut recent;

* Universitatea de Stat „A. Russo”, Bălți, str. Pușkin, nr. 38, Republica Moldova.

- b) lexicografia: un cuvânt este neologism dacă nu este înregistrat în dicționare;
- c) instabilitatea sistematică: un cuvânt este neologism dacă prezintă semne de instabilitate formală (morfologică, grafică, fonetică) sau semantică;
- d) psihologia: un cuvânt este neologism dacă vorbitorii îl percep ca pe o entitate nouă (Cabré 1993: 445).

Determinarea condițiilor lingvistice și extralingvistice ale apariției inovațiilor lexicale, precum și identificarea criteriilor diferențiatorii, a condițiilor adoptării inovațiilor lexicale se impun a fi raportate la teoria coșeriană conform căreia „o inovație [...] poate să fie: a) o *alterare* a unui model tradițional; b) o *selecție* între variante și moduri isofuncționale existente în limbă; c) o *creație sistematică* («invenție» de forme în concordanță cu posibilitățile sistemului); d) un *împrumut* din altă «limbă» [...]; e) *un fapt de economie funcțională* [subl. a.]” (Coșeriu 1997: 70) etc.

Ca „fapt de vorbire” (E. Coșeriu), inovația lexicală ține de utilizarea limbii în sistem, axându-se pe caracterul general al normei lingvistice. Definit inițial în *Sistem, normă și vorbire*, conceptul de normă se va asocia pentru totdeauna cu numele marelui lingvist Eugeniu Coșeriu, ale cărui teorii devin reperele fundamentale de referință în acest domeniu.

În opinia lui Eugeniu Coșeriu, norma reprezintă „totalitatea uzurilor lingvistice acceptate de majoritatea vorbitorilor într-o comunitate istorică definită” (Coșeriu 1952: 14–15). Identificând distincția între norma literară și norma lingvistică, el subliniază că norma lingvistică arată „cum se spune”, în timp ce norma literară stabilește „cum trebuie să se spună”. Norma lingvistică are un caracter „natural” și abstract, în timp ce norma literară este concretă și convențională, presupunând un acord prealabil din partea celor care o hotărăsc și o respectă.

Ne propunem să examinăm aici caracterul normat al inovațiilor lexicale de tip abrevial din perspectiva normei lingvistice și a celei literare, prin prisma productivității crescânde a acestor unități lexicale, a caracterului internațional și a largii lor difuzări (atât prin împrumuturi, cât și prin creații interne), fapt ce i-a îndreptățit pe unii cercetători (vezi Stoichițoiu-Ichim 2003: 381) să includă abrevierea între efectele lingvistice ale globalizării.

Se știe că, în crearea oricărui tip de neologism, rolul decisiv îi revine sistemului lingvistic. În consecință, procesul de încadrare a abrevierilor în sistemul fonetic și morfologic al limbii este reglementat de norma lingvistică, „uzul care s-a consolidat într-o comunitate istorică echivalând cu un consens general asupra a ceea ce este permis” (Blasco Ferrer 1996: 16). Astfel, includerea inovațiilor de tip abrevial (sigle, acronime, trunchieri) în sistemul gramatical al limbii române parcurge, convențional, câteva etape.

O *primă etapă* este cea a încadrării acestor unități lexicale în anumite clase morfologice: substantive (*BERD* „Banca Europeană pentru Reconstrucții și Dezvoltare”, *sial* „înveliș extern al pământului, alcătuit din roci în care predomină silicații de aluminiu”), adjective (*izovît* „geam cu proprietăți izolatoare, fonice și termice, deosebite”, *tebecist* „fizic, tuberculos”), sintagme verbale și verbe (*SOS* „salvați sufletele noastre” – semnal

convențional de salvare, *a radariza* „a detecta și a localiza un obiect cu ajutorul radarului”), adverbe (*OK* „în regulă”).

Constituindu-se în clase lexico-categoriale aparte, abrevierile, într-o altă etapă, se încadrează, sub acțiunea normei, în sistemul morfologic al limbii, căpătând categorii gramaticale de gen, număr, caz, determinare (*ONG – ONG-ul – [membrii unor] ONG-uri – ONG-urilor*). În conformitate cu norma limbii funcționale care „conține tot ceea ce în vorbirea unei limbi funcționale este comun, tradițional și constant” (Coșeriu 1997: 279), genul abrevierilor este indicat în context prin anumite mărci flexionare: articolul nehotărât (*un VIP, un CD*), articolul hotărât (*CV-ul, CD-ul*), diverși determinanți (*UE lărgită, OK dubios, CV consistent*) sau prin asociere cu genul primului substantiv din formația lexicală sursă (*alianță, uniune, serviciu, universitate*): *UE extinsă, NATO prezentă în Egipt; ASEM pregătită pentru noul an de studii*.

Dintre cele trei criterii (etimologic, semantic, formal) implicate în atribuirea unui anumit gen gramatical la categoria neologismelor, în limba română cea mai mare pondere revine criteriului formal, spre deosebire de alte limbi (franceză, rusă), unde, de obicei, genul abrevierilor se stabilește după primul element al formației-sursă. Conform criteriului formal (care ia în considerare desinența), majoritatea abrevierilor care desemnează nume se încadrează la genul neutru (preferat pentru majoritatea neologismelor), confirmând postulatul coșerian că adoptarea, „acceptarea de către auditor a unei inovații, ca model pentru exprimări ulterioare” (Coșeriu 1997: 70) –, „fiind achiziție, modificare sau înlocuire a unui model lingvistic, a unei posibilități de expresie – este un act exclusiv mental și, prin urmare, nu poate avea decât determinări finaliste: culturale, estetice sau funcționale” (Coșeriu 1997: 71).

Opoziția de număr la abrevieri, marcată prin opoziție desinențială, în funcție de genul abrevierilor, ca și la numele obișnuite, se axează pe factori sistematici, E. Coșeriu susținând că „este «sistematic» tot ce aparține opozițiilor funcționale și realizărilor conforme cu normele unei limbi” (Coșeriu 1997: 102). Astfel, desinențele de plural sunt: *-i* pentru masculin (*Dj-i, salvamari*), *-e* pentru feminin (*ozeniste, vipe*), *-uri, -e* pentru neutru (*CV-uri, radare*).

În calitate de marcă a pluralului, la abrevierile de genul neutru prevalează desinența *-uri* (față de *-e*). Repartizarea acestor două desinențe de plural (*-e* și *-uri*) la neutrele neologice, în opinia cercetătorilor (Brîncuș 1978: 261), este determinată de tendința generală a limbii literare actuale de a evita alternanțele fonetice din radical. La abrevierile în *-uri* nu se realizează nicio alternanță, indiferent dacă finala abrevierii este vocală sau consoană (*CV – CV-uri, TVA – TVA-uri*), iar la cele în *-e* apare alternanța *o/oa* (*scribofon – scribofoane*). Desinența *-uri* prezintă, așadar, avantajul de a evita diftongarea, hiatul și de a menține mai apropiată de etimon structura fonetică a abrevierii – tendință a limbii culte, or, după cum afirmă E. Coșeriu, limba există „în conștiința vorbitorilor [...] la nivelul tradițiilor comune ale comunităților” (Coșeriu 2000: 140).

În absența *particularităților flexionare* inerente (a tiparului flexionar caracteristic unui cuvânt încetățenit în limbă), în operația de actualizare intervin tendințele cele mai puternice ale momentului. Astfel, tratamentul flexionar al formațiilor substantivale recente, inclusiv al abrevierilor, după cum apreciază unii cercetători (vezi Pană Dindelegan 1999: 120), relevă două tendințe contradictorii: cea de utilizare invariabilă și cea de încadrare morfologică în tiparele flexionare ale limbii române. Urmând prima tendință, abrevierile apar cu o formă unică de nominativ-acuzativ, fără a marca formal (prin desinențe) valorile de genitiv sau dativ pe care le exprimă (*Extinderea NATO, Reprezentantul OSCE în Moldova, Președintele FMI, S-au adresat CEC*), acestea fiind deductibile, în asemenea exemple, numai din trăsăturile inerente ale regentului sau din relația semantică.

Tendința de utilizare invariabilă a unităților lexicale poate avea ca efect creșterea ponderii mijloacelor analitice în actualizarea contextuală. Astfel, apare exprimarea analitică în ceea ce privește cazurile abrevierilor, marcată pentru genitiv-dativ prin articol posesiv: *Hotărâre a CEDO, Reprezentanți ai ONU, Serviciul de presă al PL*.

O altă tendință – cea de încadrare a abrevierilor în sistemul flexionar al limbii române, semnalată și, tangențial, comentată de specialiști cu referire la anumite tipuri de abrevieri (Carabulea 1983: 520; Stoichițoiu-Ichim 2006: 11), se realizează prin intermediul „clasificatorilor flexionari” – mărci flexionare de încadrare într-o clasă lexico-gramaticală (Pană Dindelegan 1999: 121). Prin prezența mărcilor specifice flexiunii românești se creează posibilitatea unei flexiuni abreviale de tip sintetic, cu desinențe atașate prin cratimă (*Depunere a CV-urilor; Lansarea CD-ului, creșterea PIB-ului, fiice de VIP-uri*) sau aglutinate (*ozeneul, ozeneurile, ufour, ufourile, radarul, radarele*).

În cazul abrevierilor, flectivele (morfemele ce actualizează diverse valori ale categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire flexibile) sunt desinențele (-uri, -i, -e), articolul hotărât (-l, -le, -lui, -i): *Ravagiile SIDEI; Practicile NKVD-ului*.

Articularea abrevierilor și utilizarea flexionară este determinată și de structura lor fonetică (Avram 1990: 63). Abrevierile terminate în consoană se articulează și se declină ca și substantivele de genul masculin-neutru: *UNICEF-ului, ULIM-ul*, iar cele care au la finală o vocală sunt folosite, de obicei, ca invariabile și nearticulate: *Președintele CIO, statistica CEDO, UEFA, MAI*.

În limba vorbită și în presă, unele dintre aceste abrevieri apar declinate și articulate enclitic, labilitatea normei, în asemenea cazuri, decurgând din factori lingvistici, intrinseci naturii normei, dar și din factori sociolingvistici (valori, judecăți, uzuri în societate și ca instrument didactic).

Din perspectiva normei literare: „cum trebuie să se spună” (Coseriu 1952: 18), problemele de corectitudine, care vizează inovațiile lexicale de tip abrevial, se referă la modul de realizare, structura, redarea grafică, pronunțarea, regulile de utilizare a acestor unități lexicale.

Astfel, în crearea și adoptarea unor tipuri de abrevieri, după mecanismul de formare (silabe, fragmente, litere inițiale ale unității lexicale sursă), acționează anumite norme

specifice care vizează, în primul rând, limitele formale ale acestor unități lexicale. Principala condiție a unei abrevieri pertinente o constituie dimensiunile rezonabile, șirurile prea lungi de inițiale fiind rebarbative, mai ales în cazul când acestea conțin succesiuni de litere care reprezintă consoane citite izolat: *ASCHFR* „Asociația de Sprijin a Copiilor Handicapați Fizic din România”, *ANFDUM* „Asociația Națională a Femeilor cu Diplomă Universitară din Moldova”, *ANOFM* „Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă” etc. Abrevierile criptice de acest tip sunt ineficiente și sub aspectul economiei limbii, principiu ce favorizează crearea abrevierilor, căci înțelegerea lor necesită mai mult efort și timp decât ar fi cerut menținerea bazei polilexicale.

Preferința pentru cuvintele scurte este o tipică recomandare de cultivare retorică a limbii, în conformitate cu un model estetic, limba, fiind „un fapt de cultură” (Coșeriu 1997: 66).

În normarea literară a abrevierilor sunt invocate și criteriile estetice – privite atât din perspectiva locuției, cât și din aceea a receptării (Zafiu 2007: 467) – care vizează forma (aspectul grafic sau cel sonor), precum și conținutul sugerat. De regulă, în structura abrevierilor nu se includ instrumentele gramaticale (prepoziții, conjuncții) ce se conțin în baza derivativă; în anumite cazuri însă, păstrarea acestora în abreviere realizează scopuri eufonice: *PPO* „Pedagogia prin obiective”. Strict eufonice sunt și abrevierile *SANEPID* „Serviciul Antiepidemic”, *UNITEM* „Uniunea Oamenilor de Teatru din Moldova”, provenite din combinarea liberă a inițialelor cu fragmente de cuvinte.

Norma literară recomandă evitarea abrevierilor care produc impresii auditive dezagreabile (*FSM* „Federația Sindicală Mondială”) sau evocă noțiuni nedorite (*ARD* „Agenția Română de Dezvoltare”).

Adoptate de sistemul unei limbi, inovațiile lexicale de tip abrevial devin unități lexicale structurale și funcționale ale acesteia; „o adoptare corespunde întotdeauna unei necesități expresive, necesitate care poate fi culturală, socială, estetică sau funcțională”, afirmă Eugeniu Coșeriu (1997: 74), iar adoptarea nu este reproducere mecanică, ci e întotdeauna selecție.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1990 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei.
 Bally 1950 = Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, A. Francke.
 Blasco Ferrer 1996 = Eduardo Blasco Ferrer, *Breve curso di lingvistica italiana*, Cagliari, CUEC.
 Brîncuș 1978 = Grigore Brîncuș, *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 3, p. 253–262.
 Cabré 1993 = Maria Teresa Cabré, *La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones*, Barcelona, Editorial Antártida/Empuries.
 Carabulea 1983 = Elena Carabulea, *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 6, p. 517–523.
 Coseriu 1952 = Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla*, Montevideo, Universidad de la República.

- Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
- Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC.
- Până Dindelegan 1999 = Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în „Limba română”, nr. 1–2, p. 117–127.
- Stoichițoiu-Ichim 2003 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Sigle de origine engleză în româna actuală* (II) în „Limbă și literatură”, nr. 2, p. 9–13.
- Stoichițoiu-Ichim 2005 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Tendențe actuale în domeniul siglării*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – structură și funcționare. Actele celui de-al 4-lea colocviu al Catedrei de limbă română (25–26 noiembrie 2004)*, București, Editura Universității din București, p. 379–391.
- Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Zafiu 2007 = Rodica Zafiu, *Criterii estetice în normarea limbii române*, în C. Stan, R. Zafiu, Al. Nicolae (coord.), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București, p. 467–473.

STANDARDISED NATURE OF LEXICAL INNOVATIONS CONCERNING ABBREVIATIONS

ABSTRACT

Vocabulary of a language is constantly changing, the change in a language, essentially due to the innovation. Lexical innovations, including the abbreviated type, representing the “fact of speech” (E. Coseriu) are related to language use in the system, focusing on the general character of linguistic norms. Being in lexical-categorical classes, lexical innovations of abbreviated type, it falls under the action of norm in the language morphological system, acquiring grammatical categories. In relation with the literary norm (“how it should be said”), lexical innovations of abbreviated type respect structural formal and functional requirements. Lexical innovations of abbreviated type, adopted and spreading, correspond to “a need of expression”.

Key-words: *Eugenio Coseriu, lexical innovation, abbreviated vocabulary, linguistic rule, admission to the system.*